

Итак, суммируя вышеизложенное, можно сделать следующие выводы:

- 1) языковая норма является лингвистической, исторической и социальной категорией;
- 2) основными признаками, характеризующими языковую норму, являются ее устойчивость и динамизм;
- 3) степень владения нормой индивида может свидетельствовать о его происхождении и социальном положении.

ЛИТЕРАТУРА

1. Диалект, акцент, просодия / Сост. Г. Скуланова, Т. Шевченко. – М., 1999. – 47 с.
2. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н. Яцева. – М.: Научное изд-во "Большая российская энциклопедия", 2002. – 507 с.
3. Травкина А.Д. Английское региональное произношение / А.Д. Травкина. – КГУ, 1986. – 60 с.
4. Шевченко Т.И. Социальная дифференциация английского произношения / Т.И. Шевченко. – М.: Высшая школа, – 1990. – 144 с.
5. Crystal D. The English Language / David Crystal. – London: Penguin Books, 1990. – 288 p.
6. Hudson R. Sociolinguistics / R. Hudson. – Cambridge: Cambridge University press, 1996. – 279 p.
7. Hughes A., Trudgill P. English accents and dialects / Arthur Hughes, Peter Trudgill. – Arnold, 1996. – 142 p.
8. Jones D. An Outline of English Phonetics / Daniel Jones. – Cambridge: Cambridge University press, 1997. – 378 p.
9. Labov W. Principles of linguistic change / William Labov. – Blackwell, 1992. – 250 p.
10. Trudgill P. Introducing language and society / Peter Trudgill. – Penguin Books Ltd., 1992. – 79 p.
11. Wells J.C. Accents of English / John C. Wells. – Cambridge: Cambridge University press, 1982. – Vol. 2. – 465 p.

УДК: 808.826+891.79+302.15

Ілона Романюк
(Ізмаїл)

ІНФОРМАТИВНИЙ ДІАЛОГ ТА ЙОГО ЖАНРОВІ ФОРМИ В ОПОВІДНИХ ТЕКСТАХ І. С. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО

У статті розглядаються основні специфічні особливості інформативного діалогу; досліджуються мовленнєві жанри 'бесіда' та 'абсурд'.

Ключові слова: інформативний діалог, мовленнєвий жанр, бесіда як мовленнєвий жанр, абсурд як мовленнєвий жанр.

The basic specific features of informing dialogue are investigated in the article; speech genres are investigated 'conversation' and 'absurd'

Key words: informing dialogue, speech genre, conversation as speech genre, absurd as speech genre.

Розмовне мовлення найактивніше реалізується у діалогічних текстах художньої літератури. Діалогічна частина художнього твору однозначно виокремлюється із суцільного тексту завдяки обов'язковому пунктуаційно-графічному виділенню. Його головна функція полягає у відображенні безпосереднього спілкування персонажів. Діалог є формою мовлення, що являє собою інверсовану розмову двох осіб, результатом чого є текст, який створюється мовцями в певній мовній ситуації.

М. М. Бахтін розглядав мовленнєвий жанр в аспекті мовленнєвого спілкування. Саме діалогічність є концептуальною ознакою мовленнєвого жанру у М. М. Бахтіна [4]. Учений визначає мовленнєві жанри як відносно стійкі, тематичні, композиційні і стилістичні типи висловлювань (1979).

Чимало праць присвячено аналізу різноманітних типів мовленнєвих жанрів, як-от: *жарт* (Ю. В. Щуріна), *сварка* (К. Ф. Сєдов), *прохання* (Г. М. Ярмаркіна), *втішання*,

переконавання, умовляння (Ф. С. Бацевич, М. Ю. Федосюк), *конфронтативні мовленнєві жанри* (О. В. Дерпак) тощо.

Однак, незважаючи на ґрунтовний аналіз певних типів мовленнєвих жанрів, поза увагою лінгвістів лишилися інформативні діалоги та їх жанрові форми, зокрема у творах І. С. Нечуя-Левицького. Цим і пояснюється **актуальність** нашого дослідження.

Метою статті є дослідження інформативних діалогів та їх жанрових форм у діалогічному мовленні персонажів в оповідних текстах І. С. Нечуя-Левицького. Мета зумовила розв'язання таких **завдань**: 1) встановити погляди лінгвістів на проблему типології мовленнєвих жанрів; 2) схарактеризувати основні ознаки інформативних діалогів та їх жанрових форм; 3) окреслити межі подальшого дослідження.

На сьогодні у мовознавстві не існує єдиної типології мовленнєвих жанрів. М. М. Бахтін також не розглянув у своїх працях питання типології мовленнєвих жанрів, зазначив лише їхню різноманітність, унаслідок якої виникають труднощі під час їх вивчення та необхідність створення типології мовленнєвих жанрів за сферами людської діяльності [2, с. 259].

Російська дослідниця Т. В. Шмельова виокремила такі критерії розмежування мовленнєвих жанрів: 1) мету комунікативного акту; 2) концепцію автора; 3) концепцію адресата; 4) подійний зміст; 5) чинник комунікативного минулого; 6) чинник комунікативного майбутнього; 7) параметр мовного втілення.

За комунікативною метою Н. Д. Арутюнова виділила: 1) інформативний діалог; 2) прескриптивний діалог; 3) обмін думками з метою прийняття рішення або з'ясування істини (суперечка, дискусія); 4) діалог, який має на меті встановлення або регулювання міжособистісних стосунків; 5) святомовленнєві жанри: а) емоційний; б) артистичний; в) інтелектуальний [1, с. 52-53]. Отже, головним критерієм розмежування МЖ є комунікативна мета, яка певним чином перетинається з ілюктивним критерієм, тобто наміром мовців.

К. Ф. Седов пропонує ієрархію жанрових форм: від субжанрів, що дорівнюють мовленнєвим актам, до гіпержанрів, які об'єднують кілька жанрів, наприклад: *сварка, суперечка, бесіда* та ін. [7, с. 14]. М. Федосюк виокремлює *елементарні* мовленнєві жанри (*повідомлення, привітання, похвала* тощо, проектуючи їх на мовленнєві акти) й *комплексні* мовленнєві жанри (складаються з елементарних мовленнєвих жанрів) [3, с. 344].

Нашу увагу ми зосередили саме на інформативних діалогах у творах І. С. Нечуя-Левицького. Діалог у межах цього дослідження є жанром переважно розмовного мовлення персонажів, то він уживається під час безпосереднього контакту учасників, які реагують на зміни у процесі спілкування і спрямовують цей процес у потрібне русло. Крім того, діалог в оповідному тексті І. С. Нечуя-Левицького тяжіє до жанрів мовлення, які обслуговують неформальне спілкування, і у зв'язку з цим відбір мовних засобів у зазначених текстах є не таким жорстким, як у текстах жанрів публічного мовлення, тобто можливе використання емоційно-забарвленої, навіть інвективної лексики, різні порушення мовних норм тощо.

Мета інформативних діалогів полягає у різних "операціях" з інформацією: подача її адресату або запит, підтвердження або спростування, вираження сумніву щодо правдивості інформації або спростування сумніву. Для інформативних діалогів характерним є: 1) репліка-акція, яка починає діалогічний текст у формі запитання або повідомлення інформації, та репліка-реакція у формі згоди з думкою мовця або не згоди; 2) репліка-акція мовця у формі запитання та репліка-реакція у формі відповіді на поставлене запитання. В діалогах такого типу виокремлюємо такі інформативні комплексні МЖ, як *бесіда, абсурд*.

Бесіда як мовленнєвий жанр спрямований на отримання інформації, обмін думками між персонажами з приводу певних подій або обмін новинами, спостереженнями тощо. Бесіда передбачає рівні права співрозмовників на мовленнєву активність [5, с. 94]. Наприклад:

Чом же батько не позивався з графом? Чом не просили графа? Чом не позивались інші? – спитався я.

Чом не позивались? – Тим не позивались, що в руках документів не стало. Нічого не вдієш з силою. За це усі добре знали.

То там між тими дідичами був і Сошенко? – спитав я.

Був і Сошенко. Але він з досади виїхав до Богуслава та потім якось вийшов в люде й став великим майстром маляром, чи що, – сказав Свікліцький [6, с. 274].

У діалозі мовець прагне отримати від слухача відповідну інформацію за допомогою питальних реплік. Три прості питальні речення у репліці мовця свідчать про його обурений, збуджений стан. Слухач у відповіді повторює питання, щоб підкреслити безвихідність свого становища, безцільність будь-яких дій, адже *"нічого не вдієш з силою. За це усі добре знали"*. Отже, мета цього комунікативного акту полягає в отриманні інформації, яку повідомляє мовець (Свікліцький). Ініціативна роль належить, зазвичай, у таких жанрах мовцеві, який ініціює початок діалогічного акту, але його роль є інверсованою, тобто у процесі комунікації він змінює свою роль на роль слухача і навпаки. Діалогічний акт є цілком відкритим, розкутим, адже слухач повідомляє усю інформацію без будь-яких підозр. У мовленні адресанта наявні елементарні жанри (за типологією М. Федосюка) *запитання*, а у мовленні адресата – *повідомлення*, тобто інформативні МЖ.

У таких типах наявні й діалоги, коли ініціативна й інформативна роль належить мовцеві, як-от:

– Чи ти чув новину? – гукнув Воздвиженський.

– Яку новину?

– Що я посватав твою Степаниду!

– А ти ж женишся на протоєреївні?

– На якій протоєреївні? Схаменися ти! Я сьогодні посватав твою Степаниду Сидорівну – Сухобрусову дочку! От що!

- Неправда твоя!

– Бреши сам, коли не ймеш віри. Вже й моє весілля швидко буде, і той новий дім, що на вулицю, буде мій. От подивись! [6, с. 45].

Комунікативний акт починається з традиційної форми повідомлення відповідної інформації: *"чи ти чув новину?"* Слухач, який не знає про що йдеться, звичайно, у момент відповіді запитає: *"яку новину?"*, що ми і спостерігаємо. Діалог являє собою поєднання питально-відповідних конструкцій, які дозволяють слухачеві отримати інформацію. Ініціативна роль належить мовцеві, який починає і веде розмову, без використання традиційних етикетних форм. Атмосфера діалогічного акту є напруженою, оскільки слухач перебуває у знервованому стані, бо отримує хвилюючу для нього інформацію (сватання його коханої). У мовленні адресанта наявні елементарні жанри *запитання*, *повідомлення*, а у мовленні адресата – *запитання*, *обурення*.

Формою побутового повідомлення у процесі комунікації персонажів є *переказ чуток*, комунікативною метою якого є повідомлення інформації, точніше її переповідання, наприклад:

– Чи то пак правду кажуть, що нібито в отця Палладія дуже багацько грошей? Чи то правда, що він багатюций? – спитав він у послушників.

– Що правда, то правда, – обіззався келейник отця Палладія, – я в його вже давно служу за келейника; кажуть, в його є тисячок зо три карбованців, коли й не більше [6, с. 316].

Комунікативний акт розпочинається цілком традиційно для цього типу: *"чи то пак правду кажуть, що нібито...?"* Мовець намагається випитати у слухачів інформацію, яка його цікавить. Одразу мовець ставить запитання, у якому вже є відповідь, яка його цікавить. Слухач лише підтверджує необхідну мовцеві інформацію. Зворотний зв'язок є чітким, адже слухач навіть не задумується, чи треба про це розповідати. Відповідь також розпочинається цілком традиційно: *кажуть...* Ініціатива належить мовцеві, оскільки він розпочинає цей комунікативний акт. Мовлення мовців є правильним і не створює відповідних незручностей, адже для отримання достовірної інформації треба висловлюватися чітко, щоб слухач

адекватно сприйняв інформацію і дав чітку відповідь на поставлене запитання. У мовленні адресанта наявні елементарні жанри *запитання*, а у мовленні адресата – *повідомлення* (інформативні МЖ). Або:

– *Яка же це хвойда? Хто ж ота хвойда, що їде верхом на Лису гору?*

– *Та кажуть, що та хвойда – то ви!* – наївно призналась дівчина.

– *Ото каторжні люде! А хто ж та репеля, що везе хвойду?*

– *Та кажуть, що то ви їдете верхом на писарчуковій жінці, а відьма, що поганяє усей поїзд мітлюю, – то буцімто наша писарша, бо вона дуже натуриста, – таке плетуть на кутку* [6, с. 155-156].

Цей діалогічний текст є напруженим, тональність знижена, груба. Використовуються негативно-оцінні лексеми типу *хвойда* – лайливе, зневажливе слово (*неохайна, нечепурна людина*), *репеля, натуриста* – розмовне слово (*свавільний, упертий*), *плетуть* – розмовне слово (*кажуть безглузде*), які надають фамільярного, негативного тону всьому комунікативному актові. Словосполучення *каторжні люде*, тобто неприємні, погані, лихі також є негативно-оцінним. Отже, використання негативно-оцінної лексики порушує норми культури мовлення і надає комунікативному акту фамільярного, негативного тону. У мовленні адресанта наявні субжанри *запитання*, а у мовленні адресата – *повідомлення* (інформативні МЖ).

Отже, 1) *комунікативною метою МЖ ‘бесіда’* є отримання певної інформації, обмін думками, тому в таких жанрах, як правило, функціонують інформативні МЖ: *повідомлення (переказ чуток), констатація фактів, запитання, відповідь на запитання*; 2) *концепція адресанта* – репліки автора діалогу представлено у формі запитання для отримання інформації, цікавої йому на час розмови; 3) *концепція адресата* – його репліки оформлюються МЖ *повідомлення, відповіді на запитання*, тобто адресат володіє певною інформацією, актуальною для адресанта; 4) *подійний зміст* передбачає ситуацію, що зумовлює необхідність в отриманні інформації; 5) *комунікативне минуле* – репліка адресанта є ініціативною, оскільки саме він ініціює розмову, бо прагне отримати інформацію від співрозмовника; 6) *комунікативне майбутнє* передбачає реактивні МЖ, виражені у формі відповіді адресата на запитання адресанта.

Особливою жанровою формою інформативних діалогів є **абсурд**. До цього мовленнєвого жанру відносять діалоги, в яких не співвідносяться репліка-стимул з реплікою-реакцією і виникають так звані паралельні висловлювання персонажів. Наприклад:

– *Як твоя Марія Йвановна оце ночує сама вдома?* – *спитав о. Хведор.*

– *Що? Що таке? Гуска Йвановна, заправлена на горілиці?...* – *замолов нісенітницю о. Мойсей та й заснув* [6, 140].

– *Або:*

– *Чи ви, тітко, слабі?* – *питаю я.*

– *Гей! (Еге!)*

– *Що ж у вас болить, чи шлунок, чи голова?*

– *Гей на ярмарку... ой-ой-ой!*

– *Що на ярмарку? Може, коні поносили та перекинули воза? Може, вас покалічило?* – *питаюся в неї.*

– *Гей... на ярмарку... ох-ох-ох!* – *стогнала молодиця й більше нічого не казала* [6, с. 378].

Комунікативна мета МЖ абсурду полягає в неотриманні певної інформації, цікавої мовцеві на час розмови, оскільки у зв'язку з певними обставинами чи характеристиками персонажів мовець отримує спотворену інформацію, яка не відповідає його очікуванням. *Концепції адресанта й адресата* зовсім різні, кожна спрямована на досягнення своєї власної мети у розмові. *Комунікативне минуле й майбутнє* не узгоджені, оскільки не співвідносні ініціальні та реактивні репліки мовців.

Отже, на сьогодні дослідники не подають єдиної класифікації мовленнєвих жанрів. Інформативні діалоги є найуживанішими в оповідних текстах І. С. Нечуя-Левицького,

оскільки спрямовані на отримання інформації, її переповідання тощо. В інформативних діалогах виокремлюємо інформативні комплексні МЖ: *бесіду* та *абсурд*.

У подальшому дослідженні варто було би звернути увагу на роль позамовних чинників у формуванні діалогу такого типу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Жанры общения // Человеческий фактор в языке. Коммуникация, модальность, дейксис / Арутюнова Н. Д., Булыгина Т. В., Кибрик А. А. // РАН Ин-т языкознания. – М.: Наука, 1992. – С. 52-56.
2. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров // Эстетика словесного творчества / [сост. С. Г. Бочаров; текст подгот. Г. С. Бернштейн, Л. В. Дерюгина; примеч. С. С. Аверинцева, С. Г. Бочарова]. – М.: Искусство, 1979. – С. 237-280.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. – К.: Видавничий центр "Академія", 2004. – 344 с.
4. Дементьев В. В. Изучение речевых жанров в России: аспект формализации социального взаимодействия // Антология речевых жанров: повседневная коммуникация / [под общей ред. К. Ф. Седова]. – М.: Лабиринт, 2007. – С. 39-61.
5. Матвеева Т. В. К лингвистической теории жанра // Collegium. – 1995. – № 1-2. – С. 65-70.
6. Нечуй-Левицький І. С. Прозові твори. Зібрання творів у десяти томах. – К.: Наукова думка, 1965 – 1968 рр.
7. Седов К. Ф. Человек в жанровом пространстве повседневной коммуникации // Антология речевых жанров: повседневная коммуникация / [под общей ред. К. Ф. Седова]. – М.: Лабиринт, 2007. – С. 7-38.

УДК 811.111'42

Віра Турченко
(Харків)

СКРОМНІСТЬ ЯК ПОВЕДІНКОВИЙ КОНЦЕПТ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена розкриттю специфіки актуалізації концепту етики СКРОМНІСТЬ в англомовному дискурсі та опису його властивостей як поведінкового концепту. Звернення до стереотипів поведінки, які функціонують у дискурсі згідно зі стратегіями ввічливості, дозволяє схарактеризувати СКРОМНІСТЬ як поведінковий концепт, що має спільні риси з лінгвокультурними концептами етики – регулятивами.

Ключові слова: концепт етики СКРОМНІСТЬ, англомовний дискурс, поведінковий концепт, стереотипи поведінки, стратегії ввічливості.

This article discusses properties of the ethic concept MODESTY represented in English discourse, and describes its characteristics as a behavioral concept. Reference to behavioral stereotypes inherent in discourse and grounded on politeness strategies exposes characteristics of MODESTY as a behavioral concept that overlaps with linguocultural regulative concept of ethics.

Key words: ethic concept MODESTY, English discourse, behavioral concept, behavioral stereotypes, politeness strategies.

До актуальних проблем сучасної когнітивної лінгвістики належать як з'ясування особливостей окремих вербалізованих концептів, так і загальне питання типології концептів. Ця стаття поєднує інтерес до обох питань, маючи на меті розкриття специфіки актуалізації концепту етики СКРОМНІСТЬ в англомовному дискурсі та опис його властивостей як концепту особливого типу – поведінкового. Тож об'єктом аналізу є фрагменти англомовного художнього дискурсу – ситуації скромної поведінки, а предметом – засоби актуалізації концепту СКРОМНІСТЬ.